

Joanna Kowalczyk-Anioł¹, Bogdan Włodarczyk¹

¹Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych,

Instytut Geografii Miast i Turyzmu

e-mail: joanna.kowalczyk@geo.uni.lodz.pl

e-mail: bowlo@poczta.onet.pl

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA PRZESTRZENIĄ KONFLIKTU

Tourism space as space of conflict

Słowa kluczowe: przestrzeń turystyczna, turystyka, konflikt

Key words: tourism space, tourism, conflict

WPROWADZENIE

Współcześnie zagadnienie konfliktu znajduje szerokie i rosnące zainteresowanie w różnych dyscyplinach naukowych (socjologia, psychologia, ekonomia, zarządzanie, ochrona środowiska, nauki prawnicze, politologia, antropologia, geografia itp.). W zależności od celu, dla jakiego jest analizowany, konflikt przedstawiany jest w różnych aspektach i kontekstach. Wzrasta tym samym liczba perspektyw, w których można rozważać konflikty. Wiele z aktualnych podejść koncepcyjnych zakłada ambiwalentny – naturalny charakter konfliktu, a zarazem negatywne i pozytywne skutki (Kłusek-Wojciszke 2012). Powszechnie uważa się, że najczęstszą przyczyną konfliktów w przestrzeni jest ograniczoność zasobów. Jednak nie zawsze – przedmiotem konfliktu są konkretne dobra materialne ale też potrzeba władzy, prestiż, pełnione funkcje czy wartości.

Konflikt, nierozdzielnie związany z rozwojem cywilizacyjnym i nieunikniony element życia społecznego, coraz częściej towarzyszy turystyce i pojawia się w rozważaniach o niej m.in. wśród geografów (np. Sołowiej i in. 1997; Stasiak 1997; Warszzyńska 1999; Dudek, Kowalczyk 2003; Mika 2004, 2015; Duda-Gromada 2009; Quirini-Popławski 2011; Kowalczyk-Anioł 2015, 2017; Krzesiwo 2014; Wites 2015; Butowski 2017), ekonomistów (Meyer 2008; Niezgodna 2006; Potocki i in. 2013; Zmysłony 2015), socjologów (Przeclawski 2004; Podemski 2004). Przestrzeń turystyczna będąc przestrzenią wytworzoną przez człowieka,

której nadana została wartość (coraz częściej ekonomiczna) staje się zatem przestrzenią konfliktu.

Celem artykułu jest przedstawienie zagadnienia konfliktu we współczesnej przestrzeni turystycznej – z uwzględnieniem rodzajów konfliktów, ich przedmiotów, podmiotów oraz genezy. Artykuł ma charakter refleksji naukowej opartej na analizie krytycznej dostępnej literatury związanej z przedmiotem rozważań.

KONFLIKT – DEFINICJE, ISTOTA, ZAKRES ZJAWISKA I KLASYFIKACJE W ŚWIETLE LITERATURY

Konflikt to „zetknięcie się sprzecznych, wykluczających się wzajemnie dążeń, działań, poglądów; niezgodność, sprzeczność, antagonizm” (*Słownik współczesnego języka polskiego* 1998, s. 402). Jak podaje K. Wojtoszek (2014, s. 54) z perspektywy organizacji „konflikt można definiować, jako proces, w którym jedna ze stron świadomie podejmuje zmierzające do udaremnienia dążeń drugiej strony poprzez blokowanie osiągnięcia przez nią celów lub blokowanie działań w jej interesie”.

Ze względu na zainteresowanie problematyką konfliktu przedstawiciele wielu dyscyplin naukowych, konflikt bywa różnie osadzany kontekstowo i w zależności od przyjętej perspektywy definiowany. Ekolodzy traktują zwykle o konfliktach ekologicznych, bądź środowiskowych (por. Zuziak 1995), socjologowie przeważanie używają określenia konflikt społeczny lub lokalny (por. Coser 2009), natomiast planiści i geografowie stosują pojęcie konfliktu przestrzennego, funkcjonalno-przestrzennego lub lokalizacyjnego (m.in. Grocholska 1980; Kołodziejski 1982; Mika 2004), rzadziej społeczno-przestrzennego (Dmochowska-Dudek 2013). Interesującą tezę, zaliczając konflikty przestrzenne do konfliktów społecznych, przedstawił T. Markowski (1999) podkreślając, że „konflikt społeczny o podłożu przestrzennym tym różni się od innych konfliktów społecznych, że właśnie u jego podstaw leży sposób użytkowania przestrzeni przez człowieka i związane z jego działalnością efekty zewnętrzne”.

Autorzy artykułu podobnie jak M. Dutkowski (1995) przyjmują, że stronami konfliktu, niezależnie od przyczyn (typu konfliktu), zawsze są ludzie. Zatem nie można mówić o konflikcie przestrzennym, ale o konflikcie w przestrzeni lub konflikcie o przestrzeń. Przyczyną występowania konfliktu w tym przypadku mogą być jak wskazuje J. Kołodziejski (1982) obiektywnie uwarunkowane źródła lub (co przeważa) „wielorakość przydatności środowiska do lokalizowania różnych funkcji” (np. turystycznych). Inaczej mówiąc źródło konfliktu wynika z relacji, jakie zachodzą między popytem a podażą na przestrzeń o określonych (wymiernych lub niewymiernych) walorach, relacji jaka zachodzi pomiędzy co najmniej dwoma podmiotami – użytkownikami przestrzeni a nie funkcjami samymi w sobie¹ (Markowski 1999).

¹ W polskim piśmiennictwie wielu badaczy – m.in. Grocholska (1986), Bański (1999) – traktuje funkcje same w sobie jako podmiot konfliktu. Krytyk takiego podejścia opiera się na stanowisku, że sprzeczność funkcji nie zawsze prowadzi do realnego konfliktu (Dmochowska-Dudek 2013; Markowski 1999).

Spółród stanowisk teoretycznych na temat konfliktu (m.in. w wielu opracowaniach klasycznych – K. Marksa, M. Webera, G. Simmla) coraz częściej przywoływana w kontekście rozważań nad turystyką jest zaprezentowana w 1959 roku teoria konfliktów L. A. Cosera – jednego z pierwszych nowoczesnych teoretyków konfliktu w socjologii (m.in. Yang i in. 2013). Zdaniem L. A. Cosera (2009) mechanizmy konfliktogene (podobnie jak mechanizmy podtrzymywania ładu i porządku) wbudowane są w strukturę społeczeństwa i uwidaczniają się w zróżnicowaniu dostępu do władzy oraz posiadanych dóbr. Konflikt według L. A. Cosera nie zawsze musi prowadzić do zmiany społecznej, a gra tocząca się między podmiotami nie zawsze jest grą o sumie zerowej, co oznacza, że zwycięstwo jednego podmiotu nie zawsze odbywa się kosztem porażki drugiego. L. A. Coser postrzega konflikt społeczny jako walkę (w postaci biernego oporu, agresji pośredniej lub bezpośredniej) ludzi reprezentujących odmienne wartości lub walkę o dostęp do statusu, władzy, ograniczonych dóbr. Twórca dialektycznej teorii konfliktu R. Dahrendorf (w pracy z 1959 roku) nadał konfliktowi szeroki zakres pojęciowy używając go do oznaczenia kontestacji, konkurencji, sporu, napięcia, otwartych starć. Jednak współcześni badacze starają się traktować konflikt społeczny w węższym ujęciu, rozróżniając (odmiennie definiując) konflikt i sprzeczność, rywalizację, konkurencję i napięcie (za: Dudek-Mańkowska, Lackowska-Madurowicz 2012).

W zależności od przyjętego kryterium konfliktu można różnorodnie klasyfikować. Zdaniem autorów najczęstsze kryteria podziału konfliktów odnoszą się do:

- zasięgu (lokalny, regionalny, krajowy, globalny),
- formy (jawne → ukryte, racjonalne → nieracjonalne),
- czasu trwania (krótkotrwałe → długookresowe; wieczne, zstępujące, wstępujące),
- zaangażowania stron, przebiegu (łagodne → ostre),
- sposobów rozwiązania (np. negocjacje, mediacje, arbitraż),
- przedmiotu (np. ekonomiczne, ideologiczne, kulturalne, polityczne, religijne),
- efektu (destruktywne i konstruktywne),
- stron – podmiotu (indywidualne i grupowe/zbiorowe).

Można też wyróżnić konflikty wewnętrzne- i zewnętrzneorganizacyjne (Penc 2007), nakładania się i sąsiedztwa (Mika 2004), konflikty ujawnione i potencjalne, czy rozwiązane, pozornie zażegnane, odroczone, odnowione oraz eskalujące.

Dla zrozumienia istoty konfliktu ważne jest określenie jego stron. Zdaniem autorów stronami konfliktu, bez względu na przedmiot sporu, zawsze są ludzie. W opinii Bouldinga (za: Dudek-Mańkowska, Lackowska-Madurowicz 2012) określając strony sporu można mówić o konflikcie między:

- osobami,
- grupami,
- organizacjami,
- osobami a grupami,
- osobami a organizacjami,
- grupami a organizacjami.

Odnosząc się do podmiotów konfliktów w przestrzeni (krajowej) należy uwzględnić obecny system planowania przestrzennego i gospodarki, który wpro-

wadza zróżnicowaną strukturę użytkowników przestrzeni (nieuwzględnianą w często przywoływanych pracach sprzed 1990 roku, tj. okresu gospodarki centralnie planowanej w Polsce). Z tej perspektywy do delimitacji konfliktów w przestrzeni przydatny jest schemat K. Dmochowskiej-Dudek (2013) obejmujący spory:

- a. w obrębie sektora publicznego:
 - samorząd – władza rządowa,
 - samorząd – agencja publiczna,
 - samorząd – społeczność lokalna,
 - samorząd a – samorząd b,
 - wewnątrz samorządu;
- b. między sektorem publicznym i prywatnym;
- c. w obrębie sektora prywatnego:
 - spory sąsiedzkie,
 - spory między inwestorami.

Główni użytkownicy przestrzeni, a zarazem „gracze” o przestrzeń to według K. Dmochowskiej-Dudek (2013) społeczność lokalna, podmioty gospodarcze oraz władze lokalne. Schemat ten nie uwzględnia jednak np. czasowych użytkowników przestrzeni, takich jak odwiedzający jednodniowi, turyści czy imigranci.

W zależności od przyjętej perspektywy jako źródła konfliktów wskazywane są rozmaite sytuacje zakorzenione w sferze politycznej, prawnej, przestrzennej, ekonomicznej, kulturowej, społecznej, czy psychologicznej.

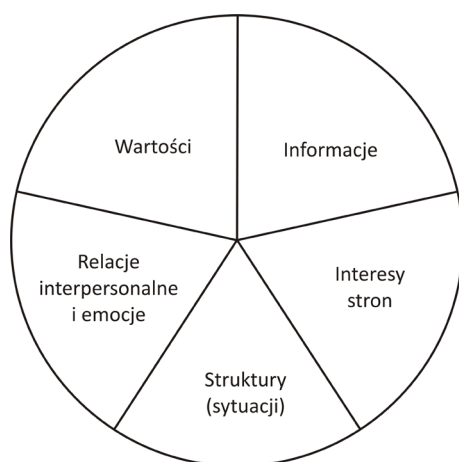
Często przywoływanym podziałem przyczyn, zwłaszcza konfliktów społecznych, a zarazem narzędziem analizy sytuacji wyjściowej dla zarządzania konfliktem jest tzw. koło konfliktu lub koło Moore’a (2009) – ryc. 1. Według Ch. Moore’a podłożem konfliktów (społecznych) mogą być:

- relacje interpersonalne i emocje (stereotypy, uprzedzenia, manipulacje),
- informacje (brak lub rozbieżności danych, fałszywe informacje, różne punkty widzenia),
- interesy stron (zasoby – pieniądze, dobra, czas; proceduralne – sposoby działania, regulaminy; psychologiczne – godność, sprawiedliwość, szacunek, zaufanie),
- struktury sytuacji (podział ról i obowiązków, niejasne kompetencje, zła kontrola zasobów),
- wartości (filozofia życia, etyka, religia, tradycja, ideologia) – (Hamer 2005).

KONFLIKTY W PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

Według A. Niezgody (2006, s. 243) w systemie recepcji turystycznej występują dwa podstawowe poziomy konfliktów:

- „konflikt pomiędzy celami rozwojowymi turystyki a koniecznością zachowania zasobów środowiska przyrodniczego;
- konflikt pomiędzy różnymi typami aktywności gospodarczej o dostęp do zasobów środowiska”.

Ryc. 1. Koło konfliktów Ch. Moore'a
Fig. 1. The Circle of Conflict by Ch. Moore

Źródło: opracowanie własne na podstawie Hamer 2005; Moore 2009.
 Source: authors' own elaboration based Hamer 2005; Moore 2009.

Autorka zwraca ponadto uwagę, że na wszystkich szczeblach podziału terytorialnego w wielu krajach występuje swoisty paradoks: ponieważ władze wymagając wpływów z turystyki, nie prowadzą analizy strat i korzyści wynikających z napływu turystów. Sytuacja ta ulega stopniowej zmianie – w wyniku wzrastającego masowego ruchu turystycznego (zwłaszcza w miastach) i towarzyszących mu skutków (głównie uciążliwości dla mieszkańców) dotychczasowe konflikty przemieniają się w coraz bardziej widoczne protesty społeczne (np. w Wenecji – fot. 1, Barcelonie – fot. 3), co zmusza władze nie tylko do uwzględniania tych kwestii ale coraz częściej zajęcia stanowiska i prób wyjścia z impasu (Kowalczyk-Anioł, Zmysłony 2017). Nierozwiązane konflikty w przestrzeni (turystycznej) miasta mogą prowadzić do wielopłaszczyznowych dysfunkcji i zaburzeń w jego funkcjonowaniu (por. syndrom wenecki – Kowalczyk-Anioł 2015; Zmysłony 2011).

Konflikty w przestrzeni turystycznej nie są zjawiskiem nowym. Jak zauważa M. Mika (2007) podstawowe rodzaje sytuacji konfliktowych – związanych z rozwojem turystyki, zachodzą między:

- „turystyką a środowiskiem przyrodniczym (konflikt środowiskowy; człowiek-środowisko),
- turystyką a innymi funkcjami społeczno-gospodarczymi i ochronnymi na obszarze recepcji turystycznej (konflikty funkcjonalne),
- między różnymi formami turystyki (konflikt wewnątrz turystyki),
- między grupami społecznymi w turystyce (konflikt społeczny)” (Mika 2007).

Fot. 1. Wenecja – blokada kanału Giudecca, wrzesień 2016

Photo 1. Protest event: blockage of the Giudecca Canal, Venice 2012

Źródło (source): Dubois A., 2013, Crossing to Giudecca (manifNo Grandi Navi) (2), Flickr, CC BY 2.0, www.flickr.com/photos/73689755@N06/10194663285, data dostępu: 15.02.2017.

Fot. 2. Baner skierowany do turystów w Barcelonie (2010)

Photo 2. Banner directed at tourist who rent short-term holiday apartments, Barcelona 2010

Źródło (source): Bench E., 2010, Barcelona Tourists Go Home, Flickr, CC BY 2.0, www.flickr.com/photos/austinevan/4379774421/sizes/o/, data dostępu: 24.02.2017.

W polskim piśmiennictwie szeroko opisane s1 dwie pierwsze grupy (m.in. Dutkowski 1995; Sołowiej i in. 1997; Stasiak 1997; Warszynska 1999; Mika 2004; Duda-Gromada 2009; Quirini-Popławski 2011; Krzesiwo 2014). Dwie kolejne stanowią w polskich realiach zwykle konflikty wstępujące, potencjalne lub o łagodnym przebiegu st1d publikacje w tym zakresie s1 relatywnie rzadsze (m.in. Komorowska 2003; Majdak 2013; Mika 2007, 2014; Kotus 2015). W piśmiennictwie zagranicznym konflikty wynikające z rozwoju turystyki s1 szeroko i wieloaspektowo przedstawiane (zwłascza w odniesieniu do środowiska przyrodniczego i funkcji ochronnych) a zarazem coraz wi1cej uwagi poświęcanej jest konfliktom społecznym (np. Yang i in. 2013; Colomb, Novy 2017) towarzyszącym rozwijającej się turystyce. Zdaniem autorów, každy z prezentowanych w podziale M. Miki (2007) rodzajów przedmiotowych konfliktów moze przekształci1 się w konflikt społeczny w rozumieniu społecznego protestu.

Jak zauważają J. Yang i in. (2013) kwestie konfliktu społecznego w miejscowościach turystycznych (przeźreni turystycznej) nie były systematycznie opisywane przez badaczy turystyki. Cz1ściej analizując kwestie władzy wybierano (pomijając koncepcje rozwi1zywania konfliktów) podejście sieciowe – identyfikację sieci podmiotów (aktorów, interesariuszy) w turystyce (m.in. Dredge 2006, 2010; Włodarczyk 2009, 2016).

Konflikt społeczny był sygnalizowany we wczesnych rozważaniach nad turystyk1 – m.in. w socjokulturowym modelu turystyki J. Jafariego (Yang i in. 2013). M. Robinson (1999) mówiąc o problemie konfliktu (określanym przez niego jako konflikt kulturowy) w badaniach nad wpływem turystyki podkreśla odmienne grupy interesu w turystyce i wskazuje cztery wymiary tworzących się konfliktów:

- a. przemysł turystyczny – mieszkańcy (gospodarze),
- b. turyści – mieszkańcy,
- c. turyści – turyści,
- d. mieszkańcy – mieszkańcy.

Zdaniem B. Włodarczyka (2016) w przeźreni turystycznej można zaobserwować obecność sześciu różnych grup aktorów, z których trzy (mieszkańcy, pracownicy sektora turystycznego oraz turyści) mają charakter indywidualny, natomiast pozostałe (przedsiębiorcy, władze i organizacje) instytucjonalny (ryc. 2.).

Wspomniane grupy aktorów w przeźreni turystycznej mogą odgrywać pewne określone role związane z jej użytkowaniem. W zależności od wzajemnych relacji oraz relacji z „konsumowaną” przeźreni1, a także z perspektywy występujących w niej konfliktów mogą być beneficjentami, wspierającymi, poszkodowanymi oraz przeciwnikami zmian zachodzących w tej przeźreni (por. *Strategia rozwoju turystyki w województwie mazowieckim na lata 2014-2020*). Ogóln1 charakterystyk1 wymienionych grup aktorów można przedstawi1 następująco:

- **turyści (T)** (konsumenci przestrzeni turystycznej, zarówno odwiedzający jednodniowi jak i turyści – którzy stanowią „element egzogeniczny” przestrzeni turystycznej, poprzez wykazywane preferencje i zainteresowania związane z formami aktywności turystycznej stymulują działania podejmowane przez inne grupy

Ryc. 2. Grupy aktorów przestrzeni turystycznej

Fig. 2. Groups of actors of the tourism space

Źródło (source): Włodarczyk 2016, s. 18.

aktorów (pośredni wpływ na przestrzeń). W wyniku podejmowania konkretnych, indywidualnych działań o charakterze eksploracyjnym, penetracyjnym czy kolonizacyjnym (np. budowa drugich domów) bezpośrednio wpływają na zajmowaną przestrzeń oraz pozwalają na określenie jej typu. Zarówno ich obecność, jak i podejmowane aktywności mogą stanowić przyczyny konfliktów.

- **mieszkańcy (M)** (osoby zamieszkujące obszar, niezajmujące się zawodową obsługą ruchu turystycznego, a turystyka może być dodatkowym źródłem dochodu, czasami zrzeszone w organizacjach społecznych) – którzy z racji bycia częścią przestrzeni turystycznej mają na nią zazwyczaj znaczący wpływ. Nie ogranicza się on jedynie, jak można byłoby się spodziewać, do przestrzeni asymilacji turystycznej, w której jest najbardziej czytelny (wpływ bezpośredni), ale ze względu na charakter społeczności lokalnych (otwarte lub hermetyczne) współdecyduje o „klimacie”, sprzyjającym lub nie, podejmowaniu działań na rzecz turystyki (wpływ pośredni). W przypadku organizacji społecznych celem prowadzonej w przestrzeni turystycznej działalności są nie tylko partykularne interesy ich członków, ale także szeroko rozumiane korzyści społeczne. Konflikty, które wywołują w przestrzeni zazwyczaj wynikają ze zbyt niskiego poziomu partycypacji w korzyściach z lokalnego rozwoju turystyki.

- **organizacje i stowarzyszenia (O)** to grupa, która może być wypadkową działań mieszkańców i podmiotów branżowych funkcjonujących w analizowanych przestrzeniach. W skład tej grupy zazwyczaj wchodzi organizacje społeczne i kluby turystyczne, stowarzyszenia miłośników, lokalne i regionalne organizacje turystyczne. Ich wspólną cechą jest misyjność działania, która ma doprowadzić np. do zachowania lub poprawy stanu i wartości przestrzeni, poprawy warunków (jakości) życia jej mieszkańców, czasem zewnętrznego reprezentowania regionu. Konflikty, w których uczestniczą wynikają zwykle z braku realizacji ich wizji rozwoju turystyki w przestrzeni.
- **przedsiębiorcy (P)** (grupa reprezentująca zarówno interesy ekonomiczne osób spoza charakteryzowanej przestrzeni, niebędących jej mieszkańcami, jak i będących elementem lokalnych struktur gospodarczych) – ich wspólną cechą jest ekonomiczny motyw podejmowania działań na rzecz turystyki. Ta grupa aktorów ma wpływ zarówno na organizację turystyki jako zjawiska, jak i na kształt produktu turystycznego, będącego częścią przestrzeni turystycznej rozpatrywanej na płaszczyźnie ekonomicznej i konsumowanego w tej przestrzeni. Poza przestrzeniami eksploracji i asymilacji ich wpływ jest wyraźnie zauważalny we wszystkich pozostałych typach przestrzeni (wpływ bezpośredni). To najbardziej konfliktogenna grupa aktorów. Ich udziałem są najczęściej konflikty związane z dążeniem do nadmiernej, często nieracjonalnej, eksploatacji zasobów.
- **pracownicy branży turystycznej (Z)** to grupa osób bezpośrednio związana z opisaną poprzednio, z tą różnicą, że nie podejmująca decyzji o większym, strategicznym znaczeniu dla przestrzeni turystycznej. Jednak ich wpływ na przestrzeń jest równie istotny ze względu na bezpośrednie relacje z turystami (pracownicy tzw. *front office*) jak i jakość oferowanego w przestrzeni produktu (także pracownicy *back office*). Mogą to być zarówno mieszkańcy, jak i osoby spoza analizowanej przestrzeni. Z założenia powinni być beneficjentami rozwoju turystyki, ale często bywają poszkodowanymi ze względów ekonomicznych i społecznych (niewysokie płace, niska ranga zawodu, ograniczone możliwości awansu).
- **władze (W)** (zarówno władze państwowe, jak i samorządowe na różnych poziomach decyzyjnych) – będące często przedstawicielami lokalnych społeczności i mających generalnie pośredni wpływ na organizację przestrzeni turystycznej. Podejmowane decyzje ze względu na swój charakter i wagę mogą jednak decydować o kierunkach rozwoju badanego obszaru (strategie i plany rozwoju turystyki). W przypadku proturystycznej polityki tej grupy aktorów najważniejsze działania dotyczą wszelkiego rodzaju udogodnień i zachęt umożliwiających lub ułatwiających podejmowanie działalności w badanej przestrzeni przez pozostałe grupy. Efektem tych działań nie są zazwyczaj jedynie korzyści o charakterze czysto ekonomicznym (np. dodatkowe dochody, miejsca pracy czy nowa lub zmodernizowana infrastruktura), lecz także korzyści społeczne (poprawa warunków życia, integracja społeczności lokalnych wokół wspólnego celu itp.) oraz w wielu przypadkach zysk (kapitał) polityczny (Włodarczyk 2016).

M. Robinson (1999) jako główne czynniki konfliktogenne między przemysłem turystycznym a społecznością gospodarzy (mieszkańców) obszaru recepcji wskazuje:

1. charakter i stopień komercjalizacji kultury przyjmującej,
2. wykorzystanie zasobów naturalnych i kulturowych,
3. stopień uzależnienia gospodarczego społeczności zamieszkującej obszar recepcyjny.

GENEZA KONFLIKTÓW WE WSPÓŁCZESNEJ PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

Współczesna przestrzeń turystyczna jest strukturą skomplikowaną i niezmiernie różnorodną. Konfliktogenność staje się jej coraz bardziej wyrazistą cechą i wynika zarówno z jej charakteru, skali rozwoju, jak i uwarunkowań i czynników ją kształtujących.

Można wyróżnić cztery grupy uwarunkowań i przyczyn potencjalnych konfliktów, czy czynników konfliktogennych w przestrzeni turystycznej początku XXI wieku. Część z nich może stanowić samodzielną przyczynę konfliktu, częściej jednak tworzą potencjalne tzw. pole konfliktu, a dopiero nałożenie kilku (koincydencja) doprowadza do realnego konfliktu w przestrzeni turystycznej.

Do uwarunkowań ogólnych należy szeroko rozumiana niestabilność warunków rozwoju turystyki, zarówno gospodarczo-politycznych, jak i przyrodniczych, zwłaszcza klimatycznych (Mika 2015). Czynnikiem równie dynamicznym i silnie konfliktogennym są przeobrażenia współczesnego globalnego ruchu turystycznego – jego stały wzrost nominalny (raporty UNWTO), ekspansja przestrzenna i demokratyzacja ruchu turystycznego rozumiana jako uczestnictwo w nim coraz szerszych grup społecznych (m.in. Durydiwka 2009; Meyer 2008; Podemski 2004). Należy pamiętać, że konfliktogenna jest nie tylko turystyka masowa (zwłaszcza towarzysząca jej antropopresja w relacjach z tzw. interesem środowiska), w której oczekiwany tzw. efekt skali przechodzi często w tzw. efekt niekorzyści (Meyer 2008), ale też rozbudowana struktura użytkowników przestrzeni turystycznej (turystyka masowa *versus* alternatywna, turystyka masowa *versus* elitarna itp.). Kolejnym istotnym czynnikiem jest globalizacja i usieciowienie (Zmyślony 2015), która wprowadza przestrzeń turystyczną na płaszczyznę światowej rywalizacji, czyniąc ją zarazem przedmiotem sporu z coraz częstszym międzynarodowym kontekstem (np. konflikt wartości w debacie o ochronie i przyszłości Wenecji) i z coraz bardziej widocznym międzynarodowym konfliktem interesów (por. meksykańskie wybrzeże Półwyspu Jukatan sytuowane przez M. Córdoba Azcárate (2014) na „skrzyżowaniu interesów ekonomicznych i politycznych globalizacji”; konflikt interesów między internetowymi platformami *sharing economy* a tradycyjnym sektorem usług hotelarskich; Airbnb a władzami i mieszkańcami Barcelony, San Francisco, Nowego Jorku, Wenecji i in.). Obserwujemy na każdym poziomie funkcjonowania

życia społecznego osobiwią grę o przestrzeń, także przestrzeń turystyczną, która w wielu przypadkach postrzegana jest już tylko w kategoriach ekonomicznych i rynkowych (Meyer 2008, 2009). Przestrzeń ta będąc ograniczoną jest współcześnie coraz bardziej zagospodarowywana, staje się dobrem coraz bardziej pożądanym i konfliktogennym. Jednocześnie obserwowana „zachłanność przestrzenna” turystyki prowadzi do jej konfliktu z innymi funkcjami i działalnościami człowieka (przemysłem, rolnictwem, leśnictwem, ochroną przyrody), szeroko opisywanymi w literaturze (m.in. Dutkowski 1995). Do ogólnych uwarunkowań – potencjalnych przyczyn konfliktów można zaliczyć również sezonowość (kumulację) ruchu turystycznego wynikającą zarówno z cyklu przyrody, jak i organizacji życia społecznego (struktura długiego i średniego czasu wolnego – wakacje, weekendy, dni świąteczne, urlopy itp.). W niektórych przypadkach przyczyną (częściową) konfliktu może być również kryzys dotychczasowych koncepcji i modeli rozwoju turystyki (fordyzm, biegun wzrostu – Kachniewska i in. 2012; Alejsiak 2000; Kowalczyk i in. 2010; Niezgoda 2006) ale też nieskuteczność koncepcji zrównoważonego rozwoju turystyki (Butler 2005; Mika 2014, 2015). Niektórzy autorzy (np. Mika 2014; Jackiewicz, Klak 2016) podnoszą również nieracjonalne (fałszywe) założenia koncepcji „nowego” turysty (ekoturysty).

Wśród uwarunkowań organizacyjno-prawnych należy wymienić za A. Niezgodą (2006, s. 243) „nieświadomość władz, mieszkańców i turystów dotycząca zakresu możliwych szkód wywołanych przez niekontrolowany rozwój turystyki (...) oraz brak kompleksowych i systemowych rozwiązań wynikający często ze zmian opcji rządzących”. Wielce konfliktogenna jest podmiotowa i relacyjna zależność interesariuszy (opisywana na przykładzie wschodniego Jukatana przez D.V. Torres, L.C. Villanueva 2015), aktorów w obszarze recepcyjnym (Dredge 2006, 2010). Jest ona częstym powodem inercji decyzyjnej i racjonalnych działań, w tym wyznaczania akceptowalnych dla obu stron (mieszkańców i interesariuszy) kierunków rozwoju turystyki (Mika 2014). Można przyjąć, że im bardziej zewnętrzni, także globalni gracze – tym większe jest ryzyko konfliktów. Im bardziej egzogeniczny (finansowany ze źródeł zewnętrznych) jest rozwój turystyki tym większe zatem zachodzi prawdopodobieństwo konfliktu. Wiele sytuacji konfliktowych ma swoje przyczyny w przeciwstawnych dążeniach – np. próbach ograniczenia negatywnego wpływu turystyki na obszarach recepcyjnych (często deklarowanego w oficjalnych dokumentach) a przejawach ekspansjonizmu ekonomicznego dużych przedsiębiorstw turystycznych (Mika 2014; Kozak 2008). Coraz częściej obserwowane w przestrzeni turystycznej jest również odradzanie się konfliktów (Wenecja). Może być to wynikiem pozornego lub nieskutecznego ich rozwiązywania, przesuwania w czasie (niekiedy w przestrzeni), banalizowania, bądź czekania na samoistne wygaśnięcie.

Przyczyny konfliktów we współczesnej przestrzeni turystycznej mają często wymiar społeczno-kulturowy. Zgodnie z teorią konfliktów L. A. Cosera (2009) w społeczeństwie zawsze istnieje potencjalny konflikt i napięcia. Konfliktom sprzyja zarazem obserwowana modernizacja społeczeństw i towarzyszące jej różnice między krajami i regionami w poziomie oraz tempie przemian, co uwidacz-

nia się szczególnie w tych, które jako drogę do transformacji wybrały turystykę masową (np. region Karaibów – H.L. Theuns 2011). Nieodłącznym elementem przeobrażeń postindustrialnych społeczeństw są zmiany zachowań oraz preferencji społecznych i wolnoczasowych (m.in. Alejski 2000, 2009; Niezgoda 2012; Niezgoda, Zmysłony 2003; Stasiak 2011), w tym przekonanie, że podróżowanie jest fundamentalnym prawem, a nie przywilejem. Wysoka aktywność turystyczna prowadzi do tzw. nałogowej konsumpcji (Urry 2009). Jednocześnie odmienna „natura” wyjazdów turystycznych (wpływająca na role i zachowania turystyczne) rodzi konflikty między różnymi użytkownikami przestrzeni turystycznej – turystami a mieszkańcami (m.in. Barcelona, Berlin, Wenecja), turystami a turystami (np. Laganas – Zakynthos) itp. Konfliktogenność zwiększając różnice kulturowe, zwłaszcza przy dużym dystansie kulturowym (tzw. szok kulturowy – Podemski 2004) i ekonomicznym typowym dla przestrzeni turystycznej w krajach rozwijających się², czego często przywoływanym przykładem jest tzw. „spotkanie światów” w przestrzeni hotelu lub hotelowej plaży niedostępnej dla mieszkańców. Przyczyny konfliktów obserwowanych we współczesnej przestrzeni turystycznej wynikają również z różnych postaw mieszkańców obszarów recepcyjnych wobec turystów i rozwoju turystyki co przedstawia m.in. skala irytacji z maksimum określonym jako „agresja” (Doxey 1975; Tucki, Skowronek 2015), czy różnorodność relacji gospodarze – goście opisywana jako „wielość rzeczywistości” w przestrzeni turystycznej przez S. Kaczmarek, J. Kaczmarek (2015). Należy pamiętać, że na wspomniane relacje i postawy w dużym stopniu wpływają związki i partycypacja mieszkańców w korzyściach z lokalnego rozwoju turystyki (m.in. Kotus 2015). Zbyt mały udział mieszkańców, lub ich pominięcie, zarówno w redystrybucji korzyści, jak i procesie decyzyjnym, rodzi frustracje i napięcia społeczne.

Wiele konfliktów występujących we współczesnej przestrzeni turystycznej wywołują czynniki wynikające z jej cech (charakteru), rozwoju, jak i organizacji. Przestrzeń turystyczna jest złożona, dynamiczna, zmienna i relacyjna (Stasiak 2011; Włodarczyk 2011). Można przyjąć, że staje się coraz bardziej kinetycznym zderzeniowym układem. Bez wątplenia konfliktogenny jest jej coraz mocniej skomercjalizowany i „utowarowiony” charakter (Durydiwka, Duda-Gromada 2011). Przestrzeń turystyczna jest uwarunkowana lokalizacyjnie (wprawdzie w coraz mniejszym stopniu środowiskowo) funkcjonuje bowiem w szeroko rozumianym otoczeniu społecznym, kulturowym i ekonomicznym, zatem podlega wielu wpływom (sama też je wywiera). Przestrzeń turystyczna w wielu przypadkach (zwłaszcza miast) jest strukturą długiego trwania naturalnie zmienną w czasie, toteż pewne jej elementy ulegają zużyciu, degradacji, modyfikacji, powstają nowe (Kaczmarek 2015; Włodarczyk 2009). Coraz częściej (zwłaszcza w Europie) widać zjawisko

² Wiele z tej grupy sytuacji konfliktowych nie ma szans konstruktywnego rozwiązania bowiem przedmiotem konfliktu są wartości – religia, etyka, filozofia życia, tradycja (np. tworzenie strefy turystycznej tzw. Zona Maya (Jukatan, Meksyk) poprzez prywatyzację ziemi tradycyjnych dla Majów wspólnot *ejido*, wywołało konflikty wewnątrz społeczności i uruchomiło spekulację gruntami – E. Martinez-Reyes 2016).

„kurczenia się” przestrzeni turystycznej związane z tzw. fazą dojrzałości obszarów recepcyjnych, która wymaga stałych działań podtrzymujących rozwój lokalny (Butler 2005; Mika 2014). Ich zaniechanie lub nieudolność może sprzyjać głębokim społecznym reperkusjom i konfliktom (np. obserwowanym w meksykańskim Acapulco). Można mówić, w niektórych regionach, o ograniczonym charakterze przestrzeni turystycznej i jej niedoborze, co wobec postępującego nań zapotrzebowania sprzyja generowaniu sytuacji i procesów konfliktowych (Sołowiej i in. 1997; Duda-Gromada 2009; Meyer 2008).

Sposób organizowania i użytkowania przestrzeni turystycznej może być katalizatorem konfliktów. W gospodarce wolnorynkowej przestrzeń turystyczną tworzy mozaika przestrzeni publicznej (z założenia ogólnodostępnej, nierywalizującej i niewykluczającej) i prywatnej (indukującej procesy separacji, segregacji i wykluczania – uwidaczniane szczególnie w obiektach *all inclusive* i enklawach turystycznych). Prywatyzacja przestrzeni turystycznej zwykle ukierunkowana jest na dążenie do maksymalizacji wykorzystania zasobów, intensyfikacji użytkowania i zwielokrotnienia funkcji. Nadmierna eksploatacja przestrzeni turystycznej prowadzi do przekraczania granic wzrostu (chłonności turystycznej, pojemności ekologicznej i granic dopuszczalnych norm oraz pojemności socjopsychologicznej turystów i mieszkańców (m.in. Mika 2014; Niezgodna 2006; Colomb, Novy 2017). Skłania też do zawłaszczania nowych przestrzeni geograficznych (dotychczas zarezerwowanych dla innych funkcji społeczno-gospodarczych, np. przemysłowych, ochronnych ale też usługowych i mieszkaniowych – gentryfikacja turystyczna – m.in. Gotham 2005; Gravari-Barbas, Guinand 2018) oraz ograniczania dostępu do najbardziej atrakcyjnych obszarów i obiektów (np. poprzez bilety na Złotą Uliczkę w Pradze). W krajach rozwijających się konfliktogennym jest rozwijany od lat 70. XX wieku model masowej turystyki – określany jako kontynuacja kolonializmu (Podemski 2004), imperializm (Nash 1989; Podemski 2004).

POZYTYWNE ASPEKTY KONFLIKTU I ZARZĄDZANIE KONFLIKTEM

Jak zauważa A. Giddens (2012, s. 89) „społeczeństwo jest pełne napięć”. Konflikt jest wobec tego (zjawiskiem) naturalnym, nieuniknionym elementem życia społecznego (zwłaszcza w demokracji – ścieraniu się opinii i interesów). Współczesne naukowe spojrzenie na konflikt, podkreśla jego możliwe pozytywne skutki, widoczne szczególnie w perspektywie rozwoju lokalnego (Dudek-Mańkowska, Lackowska-Madurowicz 2012). Takie rozumienie, jak twierdzi H. Hamer (2005), jest odmienne wręcz przeciwne do podejścia tradycyjnego, w którym konflikt postrzegano jako następstwo błędów utrudniające skuteczne współdziałanie. Pamiętając o nieuchronności konfliktów w przestrzeni turystycznej warto dojrzeć w nich pewne pozytywne aspekty. Należą do nich:

- sygnalizowanie dysfunkcyjności,
- tzw. wentyl bezpieczeństwa (Cosser 2009),

- stymulowanie nowych, innowacyjnych rozwiązań (np. dążenie do ekologicznie czystego produktu turystycznego i wypracowanie zasady *cleaner production*),
- przyrost wiedzy:
 - dotyczącej mechanizmów i procesów kształtowania przestrzeni turystycznej,
 - ujawnienie różnic i grup interesów, wzajemne powiązania,
 - obnażenie słabości i problemów lokalnego systemu obszaru recepcyjnego,
- diagnoza stanu istniejącego,
- stymulowanie zainteresowania, zaangażowania, wzrost motywacji, integracja (przeciw czemuś).

Tak więc konflikty w przestrzeni turystycznej mogą mieć znaczenie ostrzegawczo-informacyjne, stymulujące, diagnostyczne i integrujące. Konflikty, żeby mogły stać się impulsem pozytywnej siły rozwojowej danej wspólnoty terytorialnej wymagają odpowiedniej moderacji (Dudek-Mańkowska, Lackowska-Madurowicz 2012). Przydatna staje się znajomość m.in. sposobów zarządzania konfliktami, teorii zarządzania konfliktem i przez konflikt. Odwołując się do koncepcji J. Penca (2007, s. 249) proces kierowania konfliktem powinien obejmować:

- identyfikację przedmiotu sporu (dostrzeżenie konfliktu i jego właściwa lokalizacja),
- zdefiniowanie konfliktu (rozpoznanie konfliktu i przyczyn jego powstania w celu znalezienia adekwatnej metody jego rozwiązania),
- podjęcie próby zażegnania konfliktu,
- poszukiwanie rozwiązania konfliktu,
- podjęcie decyzji o sposobie rozwiązania konfliktu i zapewnienie mu warunków realizacji (koncentracja na zasadniczym przedmiocie sporu, unikanie rozwiązań wyciszających i pozornych; uwzględnienie teraźniejszych i przyszłych interesów stron oraz ich wzajemnych relacji).

PODSUMOWANIE

Cechy charakteryzujące współczesną przestrzeń turystyczną wpływają zarazem na procesy w niej zachodzące. Jednocześnie każda przestrzeń turystyczna funkcjonuje w szeroko rozumianym otoczeniu społecznym, kulturowym, ekonomicznym i podlega wielu wpływom zewnętrznym (sama też je wywiera), jak i naturalnym zmianom w czasie. Przestrzeń turystyczna staje się coraz bardziej kinetyczna – dynamicznym, zderzeniowym układem. Powstawanie konfliktów w przestrzeni turystycznej jest dzisiaj nieuniknione, dlatego aktualnym celem jest nie tyle zapobieganie im, co zarządzanie i wykorzystywanie do stymulowania przemian i kształtowania przestrzeni turystycznej. Jest to wyzwanie dla współczesnego zarządzania przestrzenią turystyczną i odpowiedzialnego jej planowania i zagospodarowywania.

Obok negatywnych aspektów konfliktów w przestrzeni turystycznej należy dostrzec i wykorzystać ich nierzadko konstruktywny charakter – m.in. sygnał dysfunkcyjności systemu, przyrost wiedzy niezbędny dla właściwej diagnozy,

a zwłaszcza stymulowanie nowych rozwiązań i innowacyjności. Odnosząc się do wysuwanych propozycji naukowych, by dojrzałe przestrzenie turystyczne uznać za szczególną kategorię terytorialnych systemów innowacji (Hall, Williams 2008 za: Mika 2014) warto podkreślić, że o sukcesie (trwałości) tych przestrzeni decyduje nierzadko doświadczenie w przełamywaniu konfliktów oraz umiejętne nimi kierowanie. Doświadczenie, które może współtworzyć realne podstawy i dawać asumpt do realizacji koncepcji „podtrzymalności lokalnego rozwoju turystyki” zaproponowanej przez M. Mikę (2014).

Konflikty nierozstrzygnięte, a tych w przestrzeni turystycznej (zwłaszcza dojrzałej) jest coraz więcej, szczególnie społeczne w relacjach mieszkańcy *versus* turyści, eskalują czego przykładem jest dramatyczna sytuacja Wenecji, Barcelony, a na gruncie polskim nabrzmiewający wielokontekstowy konflikt związany z modelem weekendowego zagranicznego (zdominowanego przez brytyjską młodzież – tzw. *stag and hen tourism lub pub crows*) ruchu turystycznego w Krakowie.

Rozważania nad zagadnieniem konfliktów we współczesnej przestrzeni turystycznej skłaniają także do wielu pytań – m.in. o kierunki i mechanizmy zmian przestrzeni turystycznej, w tym znaczenie i przebieg procesów segregacji, degradacji, czy rewitalizacji do innych – nieturystycznych funkcji.

Literatura

- Alejski W., 2000, *Turystyka w obliczu wyzwań XXI wieku*, Wydanie drugie, Albis, Kraków.
- Alejski W., 2009, Determinanty i zróżnicowanie społeczne aktywności turystycznej, *Studia i Monografie AWF Kraków*, 56, Kraków.
- Bański J., 1999, Obszary problemowe w rolnictwie Polski, *Prace Geograficzne*, 172.
- Bench E., 2010, *Barcelona Tourists Go Home*, Flickr, CC BY 2.0, www.flickr.com/photos/austinevan/4379774421/sizes/o/, data dostępu: 24.02.2017.
- Butler R. W., 2005, Problemy miejsc recepcji ze zrównoważonym rozwojem, [w:] R. Wiśniarski, W. Alejski (red.), *Turystyka w badaniach naukowych*, Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie, Kraków-Rzeszów, 35-48.
- Butowski L., 2017, Tourist sustainability of destination as a measure of its development, *Current Issues in Tourism*, 1-19.
- Colomb C., Novy J. (Eds.), 2017, *Protest and resistance in the tourist city*, Abingdon: Routledge.
- Córdoba Azcárate M., 2014, Tourism Development, Architectures of Escape and the Passive Beloved in Contemporary Yucatán (México), [w:] *Moral Encounters in Tourism*, 59-67.
- Coser L. A., 2009, *Funkcje konfliktu społecznego*, Wyd. NOMOS, Kraków.
- Dmochowska-Dudek K., 2013, *Syndrom NIMBY w przestrzeni wielkomiejskiej: przykład Łodzi*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Doxey G. V., 1975, *A causation theory of visitor resident irritants: Methodology and research inferences*, *The Impact of Tourism*, Sixth Annual Conference Proceedings of the Travel Research Association, San Diego.
- Dredge D., 2006, Networks, conflict and collaborative communities, *Journal of Sustainable Tourism*, 14(6), 562-581.

- Dredge D., 2010, Place change and tourism development conflict: Evaluating public interest. *Tourism Management*, 31, 1, 104-112.
- Dubois A., 2013, *Crossing to Giudecca* (manifNo Grandi Navi) (2), Flickr, CC BY 2.0, www.flickr.com/photos/73689755@N06/10194663285, data dostępu: 15.02.2017.
- Duda-Gromada K., 2009, Turystyka jeziorna – nowa forma turystyki?, *Prace i Studia Geograficzne*, 42, 85-101.
- Dudek A., Kowalczyk A., 2003, Turystyka na obszarach chronionych – szanse i zagrożenia, *Prace i Studia Geograficzne*, 32, 117-140.
- Dudek-Mańkowska S., Lackowska-Madurowicz M., 2012, Konflikty społeczne na Mazowszu – identyfikacja oraz próba oceny ich wpływu na rozwój lokalny, *Mazowsze Studia Regionalne*, 10, 125-144.
- Durydiwka M., 2009, Ruch turystyczny – z centrum ku peryferiom, *Prace i Studia Geograficzne*, 42, 59-71.
- Durydiwka M., Duda-Gromada K., 2011, Między autentycznością a kreacją – tendencje i przyczyny zmian w przestrzeni turystycznej, [w:] M. Durydiwka, K. Duda-Gromada (red.), *Przestrzeń turystyczna – czynniki, różnorodność, zmiany*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa, 53-63.
- Dutkowski M., 1995, *Konflikty w gospodarowaniu dobrami środowiskowymi*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Giddens A., 2012, *Socjologia*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, 89-102.
- Gotham K. F., 2005, Tourism gentrification: The case of new Orleans' vieux carre (French Quarter), *Urban studies*, 42(7), 1099-1121.
- Gravari-Barbas M., Guinand S. (red.), 2018, *Tourism & Gentrification in Contemporary Metropolises: International Perspectives*. Taylor & Francis.
- Grocholska J., 1980, Obszary konfliktowe – problem badawczy w przestrzennym zagospodarowaniu kraju, *Przegląd Geograficzny*, 52, 3.
- Grocholska J., 1986, Konflikty w planowaniu przestrzennym i próby ich rozwiązania (na przykładzie wybranych obszarów aglomeracji warszawskiej), *Studia nad funkcjonalnym makroregionem Warszawy (III)*, Biuletyn Informacyjny, 53.
- Hamer H., 2005, *Psychologia społeczna teoria i praktyka*, Warszawa.
- Jackiewicz E. L., Klak Th., 2016, Mass and Alternative Tourism in Latin America and the Caribbean, [w:] E. L. Jackiewicz, F. J. Bosco (red.), *Placing Latin America. Contemporary Themes in Geography*, Third edition, Rowman&Littelfield, 95-112.
- Kachniewska M., Nawrocka E., Niezgoda A., Pawlicz A., 2012, *Rynek turystyczny. Ekonomiczne zagadnienia turystyki*, Oficyna Wolters Kluwer Business, Warszawa.
- Kaczmarek S., 2015, Degradacja i rewitalizacja przestrzeni turystycznej. Refleksja teoretyczna, [w:] M. Durydiwka, K. Duda-Gromada (red.), *Przestrzeń w turystyce – znaczenie i wykorzystanie*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, 27-38.
- Kaczmarek S., Kaczmarek J., 2015, Wielość rzeczywistości w przestrzeni turystycznej, *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 31, 17-32.
- Kłusek-Wojciszke B., 2012, Metody zarządzania konfliktem w organizacjach, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego. *Studia i Materiały Instytutu Transportu i Handlu Morskiego*, 9, 113-136.
- Kołodziejcki J., 1982, Geneza, funkcjonowanie oraz ocena sytuacji konfliktowych w gospodarce przestrzennej Polski, Diagnostyka stanu gospodarki przestrzennej Polski, *Biuletyn KPZK PAN*, 123, 134-148.

- Komorowska K., 2003, Turystyka a społeczności lokalne – przykład tatrzański, *Studia Regionalne i Lokalne*, 3(13), 79-97.
- Kowalczyk A. (red.), 2010, *Turystyka zrównoważona*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Kowalczyk-Anioł J., 2015, Syndrom wenecki. Dysfunkcje współczesnej turystyki w miastach cennych kulturowo, [w:] M. Durydiwka, K. Duda-Gromada (red.), *Przestrzeń w turystyce. Znaczenie i wykorzystanie*, Wyd. Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, 451-464.
- Kowalczyk-Anioł J., 2017, Społeczno-ekonomiczne dysfunkcje rozwoju monokultury turystycznej na wschodnim wybrzeżu meksykańskiego Jukatanu, *Ekonomiczne Problemy Turystyki*, 1(37), 208-221.
- Kowalczyk-Anioł J., Zmyślony P., 2017, Turystyka miejska jako źródło protestów społecznych: przykłady Wenecji i Barcelony, *Turystyka Kulturowa*, 2, 7-36.
- Kotus J., 2015, Turyści w strukturze miast: obraz konfliktu czy koegzystencji? - rozważania na podstawie city users w dwóch miastach, *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 31, 33-46.
- Kozak M., 2008, Koncepcje rozwoju turystyki, *Studia Regionalne i Lokalne*, 1, 38-59.
- Krzesiwo K., 2014, *Rozwój i funkcjonowanie stacji narciarskich w Karpatach Polskich*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Majdak P., 2013, Społeczności lokalne wobec turystyki: postawy, oczekiwania, konflikty w świetle koncepcji rozwoju zrównoważonego, *Turystyka i Rekreacja*, 10/1, 65-71.
- Markowski T., 1999, *Zarządzanie rozwojem miast*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Martinez-Reyes Jose E., 2016, *Moral Ecology of a Forest: The Nature Industry and Maya Post-Conservation*, The University of Arizona Press Tuscon.
- Meyer B., 2008, *Kształtowanie układów przestrzenno-funkcjonalnych przez turystykę*, WNUS, Szczecin.
- Meyer B., 2009, Kształtowanie przestrzeni przez turystykę, *Ekonomiczne Problemy Turystyki*, 12, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, 567, 193-205.
- Mika M., 2004, *Turystyka z przemiany środowiska przyrodniczego Beskidu Śląskiego*, IGiGP, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Mika M., 2007, Teorie konfliktu w turystyce, [w:] W. Kurek (red.), *Turystyka*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, 46-47.
- Mika M., 2014, *Założenia i determinanty podtrzymywalności lokalnego rozwoju turystyki*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Mika M., 2015, Turystyka zrównoważona – pytania o naukową użyteczność koncepcji, *Turyzm* 25/1, 9-18.
- Moore Ch. W., 2009, *Mediacje. Praktyczne strategie rozwiązywania konfliktów*, Warszawa.
- Nash D., 1989, Tourism as a form of imperialism, [w:] V. L. Smith (Ed.), *Hosts and guests: The anthropology of tourism*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 37-52.
- Niezgoda A., Zmyślony P., 2003, *Popyt turystyczny. Uwarunkowania i perspektywy rozwoju*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Niezgoda A., 2006, *Obszar recepcji turystycznej w warunkach rozwoju zrównoważonego*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań, 76-86.
- Niezgoda A. 2012, Popyt turystyczny-uwarunkowania i perspektywy rozwoju, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług*, 82, 11-25.
- Penc J., 2007, *Nowoczesne kierowanie ludźmi. Wywieranie wpływu i współdziałanie w organizacji*, Difin, Warszawa.

- Podemski K., 2004, *Socjologia podróży*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań.
- Potocki J., Kachniarz M., Szutka K., Ziablicki T., 2013, Przemiany struktury przestrzennej i dylematy rozwojowe Karpacza jako miasta turystycznego, *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 15, 139-150.
- Przeclawski K., 2004, *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*, ALBIS, Kraków.
- Quirini-Popławski L., 2011, Turystyka jako czynnik przemian środowiska przyrodniczego północnej części Beskidów Wschodnich (Ukraina), *Architektura. Czasopismo Techniczne*, Wyd. Politechniki Krakowskiej, 17, 271-279
- Robinson M., Boniface, P., 1999, *Tourism and cultural conflicts*, England: CABI Publishing, Oxford.
- Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, 1998, tom 1, Warszawa.
- Sołowiej D., Kozłowska M., Sąsiadek W., 1997, Identyfikacja konfliktów człowiek-środowisko przyrodnicze w jeziornych systemach rekreacyjnych, [w:] Choński A., (red.), *Wpływ antropopresji na jeziora*, Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Poznań-Bydgoszcz.
- Stasiak A., 1997, Turystyka w parkach narodowych – obszary konfliktów, *Turyzm*, 7/2, 5-22.
- Stasiak A., 2011, Współczesna przestrzeń turystyczna, [w:] M. Durydiwka, K. Duda-Gromada (red.), *Przestrzeń turystyczna. Czynniki, różnorodność, zmiany*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa, 39-52.
- Strategia rozwoju turystyki w województwie mazowieckim na lata 2014-2020*, www.mazovia.pl.
- Theuns H.L., 2011, Analiza strukturalna rozmiarów rzeczywistych i potencjalnych wycieków/powiązania w gospodarce turystycznej Karaibów (tłumaczenie i opracowanie polskiego tekstu P. Zmyślony), *Folia Turistica*, 25(2), 123-152.
- Torres D. V., Villanueva L.C., 2015, Turismo, pobreza y medio ambiente en Quintana Roo: un análisis crítico, [w:] D. Hiernaux-Nicolás (red.), *Turismo, sociedad y territorio: una lectura crítica*, Universidad Autónoma de Querétaro, 313-356.
- Tucki A., Skowronek E., 2015, Nastawienie lokalnej społeczności do rozwoju turystyki. Aspekty teoretyczne i metodologiczne, [w:] M. Durydiwka, K. Duda-Gromada (red.), *Przestrzeń w turystyce – znaczenie i wykorzystanie*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, 39-52.
- Urry J., 2009, *Socjologia mobilności*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Warszyńska J., 1999, Główne problemy badawcze geografii turystyki, *Turyzm*, 9, 1, Wyd. UŁ, Łódź, 37-50.
- Wites T., 2015, Przestrzeń turystyczna w krajach rozwijających się. 20 lat od koncepcji Martina Oppermanna, [w:] M. Durydiwka, K. Duda-Gromada (red.), *Przestrzeń w turystyce – znaczenie i wykorzystanie*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, 67-86.
- Wojtoszek K., 2014, Zarządzanie przez konflikt. Teoria przeciwko praktyce, *Prace Naukowe WWSZ IP*, 26 (1), 53-64.
- Włodarczyk B., 2009, *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Włodarczyk B., 2011, Przestrzeń turystyczna – kilka słów o istocie pojęcia, [w:] M. Durydiwka, K. Duda-Gromada (red.), *Przestrzeń turystyczna – czynniki, różnorodność, zmiany*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa 2011, 15-27.
- Włodarczyk B., 2016, Człowiek w przestrzeni turystycznej, *Warsztaty z Geografii Turystyki*, 7, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 9-32.

- Yang J. i in., 2013, Social conflict in communities impacted by tourism, *Tourism Management*, 82-93.
- Zmyślony P., 2015, *Funkcja turystyczna w procesie internacjonalizacji miast*, Proksenia, Poznań-Kraków.
- Zuziak Z.K., 1995, Rozwiązywanie konfliktów środowiskowych w gospodarce przestrzennej, [w:] L.M. Salomon i in. (red.), *Gospodarka samorządów terytorialnych w świetle doświadczeń amerykańskich*, Łódź: Fundacja Promocji Czystych Technologii Techeko.

Summary

Nowadays, the issue of a conflict is being widely discussed in many scientific disciplines (sociology, psychology, economy, management, environmental protection, law, political science, anthropology, geography, etc.). Depending on the purpose of the analysis, conflicts are presented in various aspects and contexts. Thus, the number of perspectives from which they may be considered is increasing. Many of the current conceptual approaches assume an ambivalent – natural character of a conflict, as well as its negative and positive impacts. It is commonly believed that the most frequent cause of conflicts occurring in space is the limitedness of resources. However, it is not always the case – other subjects of a conflict include the desire for power, prestige, the functions performed or values.

The parties involved in a conflict, regardless of its causes (type) are always people. Therefore, we cannot speak of a spatial conflict, but a conflict occurring in a space or a conflict about a space. In this case, the causes of a conflict may be the objective conditions of its source or (mostly) the usability of an environment as a space to locate various functions (e.g. tourist ones) in it. In other words, the source of a conflict is rooted in the relationships between the demand for and supply of a space displaying specific (measurable or immeasurable) positive qualities, between at least two entities who are space users and not space functions.

The features of contemporary tourism space have an influence on the ongoing processes. At the same time, every tourism space functions within a broadly understood social, cultural and economic environment, as well as is susceptible to various external influences and undergoes natural changes in time. Tourism space is becoming increasingly kinetic; it is a dynamic system. Nowadays, the emergence of conflicts within tourism space is unavoidable and therefore, the present objective is not so much to prevent them as to use them to stimulate changes and shape the contemporary tourism space. It is a challenge for the modern management of tourism space and its responsible planning.

Next to the negative aspects of conflicts in tourism space, we should notice and take advantage of its frequently constructive character – e.g. they may be a sign of the existing system dysfunctionality, increase the knowledge needed for adequate diagnosis, and, what is especially beneficial, stimulate new solutions and innovativeness. Referring to the researchers' suggestions that mature tourism spaces should be regarded as a particular category of territorial systems of innovations, it is worth

pointing out that the success (stability) of these spaces is often based on experience in settling conflicts and dealing with them skilfully. It is experience which may co-create a realistic basis and conditions to implement the conception of the sustainability of local tourism development.

Unresolved conflicts, which emerge more and more frequently in tourism space (the mature tourism space in particular), especially the social conflicts between local inhabitants and tourists, are becoming increasingly acute, which can be exemplified by the dramatic situation of Venice or Barcelona. In Poland, a good example is the growing, multifaceted conflict related to a model of foreign tourism (dominated by British youth) in Krakow.

Deliberations over the problem of conflicts in the contemporary tourism space provoke numerous questions, e.g. about the directions and mechanisms of changes in tourism space, or the significance and course of segregation, degradation or revitalization for other, non-tourist functions.